

Куприянова Ольга Семеновна-учитель начальных классов
МКОУ «Тюбинская СОШ им.М.Е.Охлопковой» Намский улус
Доклад «Сахарларга ытык чыыһылалар»

Үлэ тоҕоостооҕо: Киһи олоҕор сорох чыыһыла табыллыыны, дьолу аҕалар, үтүөнү онорор диэн өйдөбүл баар. Төрөөбүт күнүн, сылын чыыһылата киһи хайдах майгылаах, туохха дьобурдаах, талааннаах буоларын көрдөрөр диэн этэллэр. Ол курдук олорор дьиэн, массыынан, телефонун нүөмэрдэрэ эмиэ туох эрэ суолталаахтар. Онтон сахарларга дьоллоох ахсаанынан 3, 7, 9 буолаллар. Ол туоһутунан бу чыыһылалары сахарлар күннээҕи олоххо, олонхоҕо, остуоруйаҕа элбэхтик тутталлар. Оттон өс хоһоонноругар ханнык чыыһылалар саамай элбэхтик туттуллалларын быһаарар соругу туруоруннум.

Сыала: Сахарларга үөһэттэн айдарыылаах, этиитилээх чыыһылалары чинчийии

Соруктара:

1. Чыыһыла айыллыытын уонна тугу көрдөрөрүн үөрэтии;
2. Сахарлар олонхоҕо, остуоруйаҕа, таабырынна, өс хоһоонно чыыһыланы тутталларын быһаарыы;
3. Саамай элбэхтик туттуллар чыыһылалары булуу

Чинчийии объекта: чыыһылалар

Былыр учуонайдар сыппаралар аптаахтар дии саныыллар. Хас да тыһыынча сыл анараа өттүгэр Былыргы Грецияҕа сыппаралар киһи олохун быһаараллар диэн өйдөбүл баара. Грек философа уонна и математига Пифагор «числа правят миром» диэн эппитэ. Кини «Мир построен на силе чисел» диэн итэҕэйэрэ.

«1» Биир - кыахтаах буолуу уонна эрэл символа.

«2» Былыргы гректэр этэллэринэн, 2 – таптал символа

«3» Былыргы Вавилон олохтоохторо үс таңараҕа: Күн, Ый, Венера итэҕэйэллэрэ. Үс чыыһыла үс муннугу: билингини, ааспыты, кэлэри көрдөрөр.

«4» Түөрт сыппара бөҕө уонна туруктаах буолуу символа.

«5» «Бизэс» чыыһылаҕа Пифагор саамай дьоллоох сыппаранан ааҕара. Энергичность, туохтан да толлубат буолуу символа.

«6» Пифагор 6 чыыһыланы дыкти чыыһыланан ааҕара. Алта 1, 2, 3 түнэтиллэр, ити чыыһылалары эптэххэ эмиэ алта тахсар.

«7» Ордук улахан бочуотунан сэттэ чыыһыла туһанар. Былыргы Вавилонна сэттэ чолбону билэллэрэ, онно Күн уонна Ый эмиэ киирсэллэрэ. Нэдиэлэ сэттэ күннээх.

«8» Аҕыс - эрэллээх буолуу символунан билинэллэрэ.

«9» Дыкти күүһү тоҕус чыыһылаҕа суруйаллара. Толору буолууну көрдөрөр.

Сахалар олонхоѳо, остуоруйаѳа, таабырынна, ӧс хоһоонно элбэхтик тутталлар. Саха норуотун тылынан уус-уран айымныларыгар ханнык чыыһылалар саамай элбэхтик туттуллалларын быһаарар соругу туруоруннум.

Чыыһылалар саха норуотун тылынан уус-уран айымнытыгар элбэхтик көстөллөр.

Олонхоѳо чыыһылалар элбэхтик туттуллаллар:

- Икки: «икки сур кырынаас кутуругун субуруччу уурталаабыт курдук хара хаастардаах»;
- Үс: «үс саха үөскүөх сирэ эбит»;
- Сэттэ: «сэттэ былас холобурдаах кэтит сарыннаах бухатыыр»;
- Тоѳус: «тоѳус былас суһуохтаах Туйаарыма Куо».

Олонхоѳо 2, 3, 7, 9 чыыһыла элбэхтик туттуллар.

Таабырыннарга 1, 2, 7, 8, 9 чыыһыла үгүстүк бэлиэтэнэр.

- Биир: Биир тураах оѳотун хоно-хоно баттыыр үһү. (бэргэһэ)
- Икки: Икки күөл атахтаһа сыталлар үһү. (харах)
- Сэттэ: Сэттэ силистээх Аал Луук Мас баар үһү (ый, нэдиэлэ хонуктара)
- Аѳыс: Кыната суох көтөр аѳыс атахтаах баар үһү. (Ооѳуй оѳус уонна ситим)
- Тоѳус: Уол оѳо анала буолабын, тоѳус тимир чулуутунан оноһуллубут дууна дохсуммун. (быһах)

Ӧс хоһоонугар 1, 2, 3, 7, 100 чыыһыла элбэхтик туттуллар

- Биир: Үтүө ат биир кымныылаах, үтүө киһи биир тыллаах
- Икки: Икки адьырѳа эһэ биир арѳахха кыстаабаттар.
- Үс: Албын киһи үс күлүктээх дииллэр.
- Сэттэ: Сэнээбиккиттэн сэттэѳин ылыан.
- Сүүс: Биир мэник сүтэрбитин сүүс көрсүө булбат.

Сахалыы остуоруйаларга «Тоѳус быраат Чорбойдор», «Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин», «Үс ини-биилэр» уо.д.а. Остуоруйаѳа 3, 5, 9 чыыһыла элбэхтик көстөр.

Былыр-былыргыттан бары норуоттар киѳиэхэ кестубэт, дыкти куустээх ахсааннар бааллар диэн итэѳэйэллэрэ. Сахалар эмиэ туох эмэ кэмэ-кэрдиитэ, ахсаана сүгүрүйүүлээх чыыһылаттан ордуо суохтаах, ону ааһар буоллаѳына аныы диэн өйдүүлэрэ уонна ону кытаанахтык тутуһаллара.

Оннук этитиилээх, аптаах чыыһыланан сахалар 3,7, 9 буолар диэн итэѳэйэллэрэ.

3 –сахаларга этитиилээх, аптаах ахсаан. Үс туох эрэ улахан араначчылыыр күүстээх, бөбө тирэх акылаат буолар. Бу чыыһыла элбэх омуктарга дьоллоох ахсаанынан биллэр.

7 – аптаах, Үрдүк Айыылартан айдарыылаах ахсаан. Сэттэ быыһыыр-абырыыр, үтүөнү онорор күүстээх-кыахтаах.

9 – сахаларга ытык ахсаан. Тоҕус дьону кыабырдар, күүс-уох биэрэр.

Үс. Күннээҕи олоххо 3 ахсааны элбэхтик көрсөбүт: үс үүт күрүө, үс атахтаах чороон, сандалы остуол үс атахтаах. Сахалар үс кут (салгын кут, буор кут, ийэ кут) баар диэн итэҕэйэллэр. Ыһыахха үс сэргэни туруораллар.

Сэттэ. Биһиги өбүгэлэрбит халлааны былыр-былыргыттан кэтээн көрөллөрө. Сэттэ сулустан турар Хомуос сулус кинилэр болҕомтолорун тардара. Чороон хайаан да 7 курдуу ойуулаах буолар. Элбэх оболоох ыал сэттис оҕолоро «оһуобайынан» аабыллар. Ыһыах алгысчытын 7 кыыс арыаллыыр.

Тоҕус. Улуу эрэ булчут 99 эһэни бултуур. Былыр сүөһүнэн баай киһи мунутаан 999 сүөһүлэнэр. Ыһыахха 9 чэчири туруораллар. Алгысчыты 9 уол арыаллыыр.

Түмүгэ

1. Сахаларга үөһэттэн айдарыылаах, этитиилээх чыыһылаларынан 3, 7, 9 буолаллар. Аптаах ахсаан табыллыыны, дьолу аҕалар, үтүөнү онорор диэн өйдүүлэр.
2. Хас биирдии чыыһыла туспа өйдөбүллээх, дишин ис хоһоонноох.
3. Норуот тылынан уус-уран айымньыларыгар 1, 2, 3, 7, 100 ахсаан элбэхтик туттуллубут.
4. Анкета түмүгүнэн, оҕолор үксүлэрэ үөһэттэн айдарыылаах чыыһылалар баалларын уонна ханныктарын билэллэр.
5. Алын кылаас оҕолоро «5» сыананы кытта саамай үчүгэй чыыһыланы сибээстииллэр. Үгүс оҕо төрөөбүт күнүн саамай үчүгэй чыыһыланан ааҕар.